

SUBIECTUL. ASPECTE ALE REPETĂRII ȘI RELUĂRII SUBIECTULUI ÎN
SCRIERILE ORIGINALE DIN SECOLUL AL XVI-LEA ȘI ÎNCEPUTUL
SECOLULUI AL XVII-LEA

Raluca V. Conduleț

Colegiul Național Pedagogic Constantin Brătescu, Constanța

*Le sujet. Le phénomène de répétition et de renforcement du sujet dans les écrits originaux du
seizième siècle et le début du dix-septième siècle
(Résumé)*

Le sujet, réalisé, dans la langue contemporaine, par le nom ou par un substitut (le pronom) présente quelques traits caractéristiques: son emploi fréquent (vu la nécessité de garder la clarté et la précision de la communication et pour éviter les fausses interprétations du texte, aussi bien que le caractère de ces écrits qui appartiennent au style épistolaire); le phénomène de répétition et de renforcement du sujet, élément de syntaxe populaire, qui a les caractéristiques suivantes: a. le procédé de répétition est rencontré le plus souvent dans les écrits originaux étudiés – des écrits qui reflètent dans une mesure plus grande la langue parlée à l'époque; b. le procédé de renforcement du sujet présente deux aspects: le renforcement immédiat et le renforcement à distance; le renforcement immédiat dans les écrits originaux est dû – probablement – à l'influence de la langue écrite; le renforcement à distance s'explique par le besoin d'exprimer plus clairement les liens grammaticaux avec un sujet qui se trouve relativement loin par rapport au verbe. Le renforcement de type: nom + pronom personnel est une caractéristique de ces écrits.

1. Secolul al XVI-lea este epoca din care datează primele texte de limbă românească. Aceste texte-manuscrise sau tipărituri – sunt traduceri de cărți religioase, acte și scrisori particulare sau oficiale. Numărul documentelor scrise în română în secolul al XVI-lea nu este prea însemnat, dar merită să fie observate cu atenție, pentru că ele constituie un element important pentru studiul limbii. Despre aceste documente, Ovid Densusianu afirmă că „sunt departe de a avea o valoare egală; cea mai mare parte dintre ele sunt scrise într-o română barbară; ele trădează eforturile care se făceau pentru redarea în scris a cuvintelor din limba vorbită; fonetica este uneori atât de alterată, încât trebuie să ghicești cuvintele pe care intenționa să le scrie autorul”¹.

Sintaxa secolului al XVI-lea prezintă două aspecte diferențiate net: al *textelor originale*, mult mai apropiate de zilele noastre și cel al *textelor traduse*, în mare măsură servil față de modelele străine după care s-a realizat traducerea. Părerile lingviștilor în ceea ce privește sintaxa secolului al XVI-lea sunt în mare măsură asemănătoare. După cum afirmă Ovid Densusianu – părere reluată ulterior de Al. Rosetti² și de alți cercetători – primele monumente literare prezintă structuri sintactice „cu numeroase contraste”, fie că sunt texte originale sau traduceri din slavă sau maghiară, de aceea se poate vorbi despre un adevărat „*dualism sintactic*”³: textele traduse au fost profund influențate de sintaxa originalelor, în special în privința regimului verbal, al constituirii frazelor și

topicii, fiind, practic, inutilizabile pentru cunoașterea sintaxei limbii române, în timp ce textele originale se situează mult mai aproape de limba vorbită a epocii.⁴ Pe de altă parte, textele traducerilor se caracterizează printr-o limbă greoaie, cu construcții imitate după slavonă sau maghiară datorită influenței originalelor. Spre deosebire de aceste texte, limba documentelor sau scrisorilor românești din secolul al XVI-lea urmează îndeaproape modelul sintactic al vorbirii populare păstrându-și suplețea, claritatea și echilibrul.

După cum afirmă Gabriel Țepelea și Gheorghe Bulgăr, ordinea cuvintelor „este aceea din scrisorile pe care le mai trimit și astăzi unii oameni în vârstă de la țară”⁴, prepozițiile și conjuncțiile sunt aproape aceleași ca și astăzi, scrisorile având o cursivitate arhaică⁵.

Prezenta lucrare își propune să prezinte un fenomen caracteristic sintaxei propoziției în scrierile originale din secolul al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea: *utilizarea subiectului cu fenomenul repetării și reluării* acestuia, luând ca texte de referință *Scrisorile românești din arhivele Bistriței* (perioada 1592 – 1638), publicate de Al. Rosetti, pentru că în istoria limbii române – perioada veche – reprezintă o temă mai puțin cercetată; de asemenea vom observa în ce măsură aceste structuri se regăsesc în limba română contemporană sau frecvența lor este determinată de stilul epistolar.

2. În *Scrisorile de la Bistrița* se întâlnesc subiecte realizate prin diferite părți de vorbire (substantiv, pronume). *Subiectele exprimate* au o pondere mai mică față de cele *neexprimate*.

I. Subiectul simplu

1. Subiectul simplu este exprimat prin **substantiv**. Majoritatea substantivelor cu

poziție sintactică de subiect se exprimă prin substantive sau pronume, față de posibilitatea de a se exprima și prin locuțiune substantivală, numeral cu valoare de substantiv și orice parte de vorbire substantivată. Substantivele se referă fie la o categorie largă – „oameni” –, fie sunt nume de profesii sau funcții sociale ale persoanei respective:

„să nu piară acel **om** ce iaște...” (20,45); „să dăruiască milostivul **dumnădzău**...” (14,39); „de cându s-au descălecat **țara** Mulduovei...” (1,45); „mi se jelescu **neguțătorii** că...” (35,59).

2. Subiect exprimat prin **pronume personal**:

Persoana I singular: „Iată **eu** egumenul...” (1,45); „Scris-am **eu**, Bade stolnicul”

Persoana I plural: „ce vrem audzi **noi** vă vrem da” (2,29); „**noi** avem a mulțumii” (5,50)

Persoana a-III-a singular: „**Elu** a mărsu de nevoe” (3,48); „să-l lăsați să dă **el** samă” (20,45)

⁴ Țepelea & Bulgăr, 1973, p. 21.

⁵ În exemplele selectate s-a păstrat grafia cu litere chirilice conform **Scrisorilor românești din arhivele Bistriței**.

Persoana a III-a plural: „**ei** au cerșit...“; „*ei s-au sculat de-au fugit*“(27,51)

3. Subiect exprimat prin **pronume personal de politețe**:

Persoana a-II-a singular: „*Să fii dumněta sănătos*“(20, 45); „*Bine să știi dumněta*...“(40,64)

Persoana a-II-a plural: „*Și să fiț dumile voastre sănătoș*..“(5,50); „*Să credeț dumněvostre*....“(25,24)

Persoana a-III-a singular: „*că știm că domnia sa Vodă va face*....“(12,38)

4. Subiect exprimat prin **pronume negativ**: „*Nimeni nu cere soduș*...“(24,22); „*săntu omenii sănătos și neme deč omъ nu bolește*...“(32,56); „*să n'aibă nime nici o grije*...“(40,46)

5. Subiect exprimat prin **pronume nehotărât**: „*Ače toți -mъ ġurat*..“(30,54); „*Alți au grăbit dzua*“(37,29)

6. Subiect exprimat prin **pronume relativ-interogativ**. Uneori acest pronume apare introducând o subordonată, de regulă subiectivă, fiind reluat apoi printr-un pronume personal în propoziția principală: „*Iară cine au făcut acele cuvinte, el nu va dovădi că acel cal*...“(25,49); „*Cine va ave pără de oamenii de časta parte*...“(3,48)

Unele subiecte sunt urmate de apozitii: „*Pan Udre, getmanu*...“(7,33); „*Vasile Talmară, diregătorul den Câmpulungu*“(17,42); „*Scris-am eu Bade stolnicul*...“(6,50)

II. Subiectul multiplu

1. **Substantiv comun + substantiv comun** – coordonate copulativ prin conjuncția coordonatoare „și“: „*să nu să oprească oamenii și neġuțatorii*...“(3,48); „*ce va fi pofta și treba domnilovoastre*“(4,31)

2. **Substantiv propriu + substantiv comun (sau propriu)**: „*Cristian Rotompan...și vornicul de Câmpolungu...scriem*“(15,58); „*am înțeles că e prinsu Ștefan Candre și Ștefan Rusul*“(15,58); „*că a ġurat din Seliște popa Iončъ și Fed Mihai din Săcel, au jurat Marcăș și Ion din Moiseiu, ho (...) Grigor<e> și Coman Dan, și din Vișeu de Sus Hapca Simion*...“(30,56)

3. **Substantiv comun + pronume de persoana I plural**: „*și această mănăstire și noi avem urick*“(1,45)

4. **Pronume personal + pronume personal** (ambele la persoana I singular cu reluarea subiectului printr-un pronume personal de persoana I plural): „*Eu Potlogar Toader și cu eu...noi dăm*...“(36,78)

În ceea ce privește **repetarea și reluarea subiectului**⁶, aceasta este o caracteristică a limbii române din secolul al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, procedeu cunoscut și în alte scrieri românești religioase (traduse). În cazul textelor cercetate, **reluarea** constă în exprimarea de două ori, într-o propoziție, a subiectului prin elemente din clase lexico-gramaticale diferite (de obicei primul

⁶ Părțile de propoziție reluate sau anticipate sunt numite de Mioara Avram, 1997, p. 325-326 – *părți de propoziție dublate*.

termen este exprimat prin substantiv, al doilea prin pronume). Ovid Densusianu⁷ semnalează aceste construcții, dar tratează la un loc procedeul reluării și repetării subiectului.

După cum afirmă și Elena Carabulea, despre reluare, „al doilea termen al subiectului se aseamănă în multe privințe cu apozitia în nominativ, deoarece atât al doilea termen al subiectului cât și apozitia se găsesc la cazul nominativ și apar pe lângă un substantiv sau un echivalent al unui substantiv; nici unul nu este subordonat, din punct de vedere logic, termenului pe lângă care stă”⁸. Din acestea decurg și diversele valori semantice ale apozitiei, în funcție de sensul termenului determinat. Apozitia indică numele, profesia, naționalitatea, concretizează, precizează obiectul când acesta trebuie individualizat.

În clasa subiectului reluat, subiectul este exprimat de obicei printr-un substantiv, iar cel reluat este exprimat printr-un pronume care e folosit fie *pleonastic*⁹ (în *reluare imediată*), fie *pentru a putea exprima legăturile gramaticale* cu un subiect care e departe exprimat.

Procedeul reluării se actualizează în două moduri: *prin alăturarea subiectului reluat de cel obișnuit* și *prin distanțarea celor două subiecte*. Exemplele excerptate pentru ambele situații de subiect reluat sunt din propoziții principale; în unele situații se poate vorbi de *reluare și în cadrul frazei*.

1. Reluarea imediată¹⁰ - Subiectul multiplu

a) Primul termen al subiectului este exprimat printr-un substantiv, cel de-al doilea printr-un pronume personal de persoana a-III-a: „*Când cumpără dobitoc la zi de trъg, nimeni nu cere soduș, iară Petre Șotra el iaste mort*“ (24,29)

b) Primul termen al subiectului este format din unul sau mai multe substantive coordonate, al doilea fiind pronume nehotărât: „...*dvornicul Polihron ot Dlv̄gopole, și Gligor<e>, și Gliga, și Ion a lui Isaiu și alți oamen<i>, toți den sat*...“ (subiecte multiple, coordonate prin conjuncția coordonatoare copulativă „și“).

II. Reluarea la distanță

Între cei doi termeni ai subiectului poate fi intercalată o parte de propoziție (o apozitie, un atribut) sau o propoziție – atributivă sau condițională. Cel mai adesea, partea intercalată se referă la subiect.

Reluarea la distanță (în care subiectul este exprimat prin substantiv + pronume personal) *apare în secolul al XVI-lea și al XVIII-lea numai în scrierile originale*.¹¹ De

⁷ Densusianu, II, 1961, p. 247.

⁸ Elena Carabulea, 1965 b, p. 103 – 109.

⁹ Rosetti, 1956, p. 167, vorbește despre „întrebuințarea pleonastică a pronumelui personal de persoana a- III-a“.

¹⁰ Rosetti, 1986, p. 522, pune acest procedeu pe seama influenței slave.

¹¹ În textele cercetate nu am găsit nici un exemplu de reluare imediată a subiectului prin substantive.

obicei amândoi termenii sunt așezați înaintea predicatului, ceea ce demonstrează că avem de-a face cu un *procedeu popular, întâlnit până astăzi*. Cei doi termeni ai subiectului pot fi exprimați prin următoarele părți de vorbire:

a. Primul termen prin substantiv, al doilea prin pronume personal de persoana a III-a: „*Acel om, anume Tănase<e> de Câmpu<l>ung, elu a mârșu de nevoe cu acel boiaren...*“ (3,48); „*Că aței tlvhari de nu-I vei prinde, căt să va lua omătul la munte ei vor încheape a tãlhui*“ (13,39)¹².

b. Primul termen este reluat prin substantiv, al doilea tot prin substantiv: „...*au dat samă dă cel cal ce este la čest om al nostru anume Matei, če au eșit în țara nostre, și nos(tr)i au fecă(t), este calul de furat cel cal sur rotat*“ (25,33).

c. Primul termen al subiectului este exprimat prin pronume personale de persoana I singular (coordonate) + apozitii, cel de-al doilea termen prin pronume personal de persoana I plural:

„*Eu Potlogar Toader și cu eu Burzeu, cu popa și tot satul, cu tare cu nătare, cu mic cu mare, noi dăm înainte domniilor voastre ačasta credință*.” (36,60).

În cadrul **repetării**, între cele două subiecte ale propoziției apare întotdeauna o intercalare (o apozitie, o propoziție atributivă) care determină, explică, primul subiect. Din cauza acestor intercalări, care uneori sunt destul de lungi, vorbitorul fie că pierde legătura cu subiectul exprimat la începutul propoziției, fie repetă subiectul după intercalare prin același cuvânt prin care a fost exprimat la începutul propoziției și anume printr-un pronume personal sau printr-un substantiv¹⁴.

Adecă eu Bylță Toma, juratul din Maramureș, din Vidicul de sus, eu scryu multă sinătate...“ (30,65)

În scrierile originale apar și exemple de reluare a subiectului în cadrul frazei și anume în cele formate dintr-o propoziție regentă și o subordonată subiectivă.¹⁵

Concluzii:

¹² Pornind de la un exemplu asemănător cu ultimul citat – 13,39 – dar din textele traduse, Elena Carabulea este de părere că în astfel de situații, după subiectul exprimat la începutul propoziției (frazei), urmează o propoziție subordonată (de obicei condițională sau temporală) și „primul termen al subiectului poate fi interpretat ca fiind subiectul acestei propoziții subordonate“, în 1965, a, p. 106.

¹³ Elena Carabulea susține că acest text aparține sec. al XVIII-lea, deși din **Scrisorile...** lui Rosetti, reiese clar faptul că ea aparține începutului de secol al XVII: Suciul de sus (d. Salnos-Dobîca – 30 mai 1608), în 1965, b, p. 107;

¹⁴ În textele cercetate nu am găsit nici un exemplu de repetare a subiectului printr-un substantiv.

¹⁵ Pentru că lucrarea de față are ca obiect doar studiul sintaxei propoziției, dăm aceste exemple pentru a avea o imagine de ansamblu a fenomenului reluării subiectului în secolul al XVI-lea: propoziția subiectivă, care se găsește totdeauna în asemenea cazuri înaintea regentei, se reia în regentă printr-un pronume personal: „<I>ară cine au făcut acele cuvinte, el se va dovădi că acel cal este de la popa Dumitru“; „Iar čene au venit la cue, ei au adus de alți bani...“ (22,47).

Constatările prezentate pe parcursul lucrării, observațiile și comentariile făcute permit degajarea unor concluzii cu caracter mai general:

Subiectul, realizat ca și în limba română actuală prin substantive sau un substitut al acestuia (pronume), prezintă câteva trăsături caracteristice:

- *folosirea frecventă a subiectului* – din necesitatea de a păstra claritatea și precizia comunicării și de a evita eventualele interpretări greșite ale textului, precum și datorită caracterului acestor scrieri ce aparțin stilului epistolar.

- *fenomenul de repetare și reluare a subiectului, element de sintaxă populară*, cu următoarele caracteristici:

- a) *procedeul repetării* este mai des întâlnit în scrierile originale studiate – scrieri care reflectă într-o măsură mai mare limba vorbită din acea vreme;
- b) *procedeul reluării* subiectului prezintă două aspecte: *reluarea imediată și reluarea la distanță* se explică prin nevoia de a se putea exprima mai clar legăturile gramaticale cu un subiect care este relativ departe de predicat. Reluarea de tipul substantiv + pronume personal este caracteristică acestor scrieri.

BIBLIOGRAFIE ȘI ABREVIERI

- Avram, 1997: Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Humanitas, București, 1997.
- Carabulea, 1965 a: Carabulea, Elena, *Acordul după înțeles și prin atracție în limba română veche*, în *LR*, XIV, 1965 nr. 5, p. 593-608.
- Carabulea 1965 b: Carabulea, Elena, *Repetarea și reluarea subiectului în limba română din secolele al XVI-al XVIII-lea*, în *Omagiu Rosetti*, București, 1965, p. 103-109.
- Densusianu, 1961: *Istoria limbii române – Secolul al XVI-lea*, vol. II, București, 1961.
- Gheție, 1978: Gheție, Ion, *Istoria limbii române literare*, București, 1978.
- Guțu Romalo, 1973: Guțu Romalo, Valeria, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973.
- Rosetti, 1944: Rosetti, Al., *Scrisori românești din arhivele Bistriței (perioada 1592-1638)*, București, 1944.
- Rosetti, 1986: Rosetti, Al., *Istoria limbii române. I. De la origini până la începutul secolul al XVII-lea, ediție definitivă*, București, 1986.
- Todi, 2001: Todi, Aida, *Elemente de sintaxă românească veche*, București, 2001.
- Țepelea & Bulgăr, 1973: *Momente din evoluția limbii române literare*, București, 1973.